

ALFÖLDI ÁGNES DÓRA

Van megoldás?

A család védelmét szolgáló magyar büntetőjogi eszközökről

A társadalmi fejlődés során módosulhat, változhat a magatartások percepciója és megítélése. Bizonyos viselkedési formák előbb tilalmazottak, majd később, normasértő mivoltukat elveszítve, elfogadottá, hétköznapivá válnak. Mások éppen a fordított utat járják be. Elfogadottságuk vagy tolerálásuk a fejlődés egy pontján, a viszonyok változásával megszűnik, többé nem részei a „normalitásnak”, és a társadalom érzékenysége nem tűri tovább gyakorlásukat. A családon belüli erőszakos magatartások valamennyi megnyilvánulási módja is jellemzően ilyen.

A családon belüli erőszak fogalma általában a családtagok vagy az intim partnerek közötti, tipikusan – de nem kizárólag – otthon megvalósuló erőszakcselekmény megjelölésére szolgál, a különböző meghatározások azonban szűkebben vagy tágabban értelmezik az idetartozónak ítélt jelenségek körét.

A szűkebb felfogás a partnerkapcsolatokon belüli – a jelenlegi vagy volt házastársak, élettársak között megnyilvánuló – bántalmazásokat tekinti idetartozónak. Egy még korlátozóbb, radikálisabb felfogás szerint a fogalom a nők elleni erőszakkal szinonim, ezért csak a nőkkel szemben a férfi partnerük részéről megvalósuló bántalmazást tartja családon belüli erőszaknak. Ebben a megközelítésben a jelenség elsősorban a nemek viszonyából adódó, úgynevezett „*genderprobléma*”. Az erőszak a nők és a férfiak hagyományos hatalmi helyzetéből, a közöttük lévő egyenlőtlenségekből, a történelmileg kialakult uralmi viszonyokból, a tradicionális nemi szerepekből vezethető le és értelmezhető. Az általános közhiedelem az, hogy a férfiak sokkal agresszívabbak, mint a nők, akik ennek ellensúlyozására indirekt, közvetett agresszióval élnek. Az empirikus vizsgálatok azonban rámutattak arra, hogy ez a tétel nem áll meg, a nők ugyanis adott esetben éppúgy élnek a közvetlen agresszió¹ módszereivel. A kérdés mindig a fizikai erőszak esetében merül fel, és a vizsgálatok azt mutatják, hogy a nők és férfiak között ritkán van különbség ezen a téren².

¹ A korai vizsgálatok szerint a bántalmazott férfiak többsége gyenge fizikumú, nőies alkatú, akinek „amazon” típusú nő a társa. Idetartoznak azok a férfiak is, akiket arra neveltek, hogy az igai férfi a nők védelmezője, és a nőt bántani bűn. Ez az úgynevezett „*ladies first*” elv.

² Tamási Erzsébet: Bűnös áldozatok. BM Duna Palota Kiadó, Budapest, 2006, 84. o.

Talán a „középutas” megközelítés az, amely a legkörültekintőbben értelmezi a családi erőszak fogalmát. E szerint a gyermekbántalmazás, a nők elleni erőszak és a család fogalmába beletartozó összes családi viszony keretén belül elkövetett erőszakos magatartások tartoznak ide. A család tagjai részéről egymás sérelmére megvalósuló valamennyi bántalmazás a családon belüli erőszak fogalmi körébe tartozik³. Ezt az álláspontot tükrözik az Országos Kriminológiai Intézet⁴ kutatásai is, amelyekből megállapítható, hogy a családon belüli erőszak nem más, mint „*az együtt élő és egymással fizikai, érzelmi, anyagi, jogi függésben lévő személyek között megvalósuló erőszak, bántalmazás, visszaélés, amely magába foglalja a fizikai, szexuális, érzelmi bántalmazás vagy elhanyagolás valamennyi formáját*”⁵.

Minden állam elsődleges érdeke a család morális megőrzése, hiszen ez az a tégla, amelyből maga a társadalom felépül, így diszfunkcionalitása a társadalom egészét veszélyezteti. A családon belüli erőszak fogalma igen nehezen meghatározható, és a magyar jogrendszerben nincs is rá a jogalkotó által kialakított egységes meghatározás. Ám tudni kell, hogy bár a fogalmi megnevezés viszonylag új – a jogszabályi környezetben az 1990-es évek vége felé jelent meg –, a családon belüli erőszaknak és annak minden ma ismert formájának rendkívül mély és sötét gyökerei vannak a társadalomban. A fogalmi meghatározás nehézségét az is okozhatja, hogy a családon belüli bántalmazások olyan kisebb súlyú, sokszor jogilag is nehezen minősíthető magatartásokat takarnak, amelyek nem teremtik meg az esetleges büntetőeljárás megindításának lehetőségét, illetve az előzetes letartóztatás foganatosításának sincs meg a törvényi lehetősége.

A hatályos magyar jogrendben nincs önálló törvényi szabályozása a családon belüli erőszak elleni fellépésnek, és nincs külön büntetőjogi tényállás sem a családon belüli erőszak meghatározására. A családon belüli erőszak szociológiai kategória, amelynek jogi megfelelőjét ez idáig nem határozták meg. A definíció megalkotása nélkül a jelenség terjedelme, jellemzői nem mérhetők, egységes rendőri gyakorlat nehezen alakítható ki.

A szakirodalom az erőszak, illetve a bántalmazás fogalmakat szinonimaként használja. Az erőszak itt nemcsak a büntetőjogban használatos értelmet

³ Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (szerk.): Kriminológia – Szakkriminológia. Complex Kiadó, Budapest, 2006, 380–381. o.

⁴ Az ügyészségről szóló 2011. évi CLVIII. törvény 10. § (1) bekezdése alapján az Országos Kriminológiai Intézet, az ügyészség olyan tudományos és kutató intézménye, amely a bűnözés kutatása, a kriminológia, a kriminalisztika és a büntető – jogtudományok elméletének és gyakorlatának fejlesztése céljából működik”.

⁵ Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (szerk.): i. m. 381. o.

kap, hanem annál tágabb kört foglal magába. Ezért nem csak azok a jogsértések tartoznak a családon belüli erőszak körébe, amelyeknek tényállási eleme az erőszak.

A családon belüli erőszak büntetőjogi megítélése Magyarországon

Manapság rendkívül divatos dolog a családon belüli erőszak jelszavával különböző érdekek szerint csoportosítani bűnügyi statisztikai adatokat azért, hogy valamilyen érdekből befolyásolják a közvéleményt és közvetve a politikai döntéshozókat is.

A hatályos magyar jogrendben nincs önálló törvényi szabályozása a családon belüli erőszak elleni fellépésnek, és nincs külön büntetőjogi tényállása a családon belüli erőszaknak. E kérdéskör bevonulása a hazai jogtudatba a kilencvenes évek végére tehető: egy 1997-es kormányhatározatban jelent meg először.

Az Országgyűlés a *115/2003. (X. 28.) országgyűlési határozatában* fogalmazta meg először a családon belüli erőszak mint társadalmi probléma megelőzésének és kezelésének célkitűzését. Ez az országgyűlési határozat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiáját tartalmazza, amelynek keretében a jól körülhatárolható, rövid távú feladatokat kormányhatározati formában évente elfogadott úgynevezett *cselekvési programok* jelölik ki. A stratégia⁶ elfogadásával megteremtődött a jogszabályi háttér egy nemzetközi mércével mérve is korszerű társadalmi bűnmegelőzési gyakorlat kialakításához és országos szintű működtetéséhez⁷.

Az első határozott lépésnek a családon belüli erőszak megelőzésére és hatékony kezelésére irányuló, nemzeti stratégia kialakításáról rendelkező, *45/2003. (IV. 16.) országgyűlési határozat* tekinthető, amely határozott irányt szabott a családon belüli erőszak elleni küzdelemnek. A családon belüli erőszak „jogi fogalmát” jelenleg az Országos Rendőr-főkapitányság *13/2003. (III. 27.) intézkedése* tartalmazza, e szerint a családon belüli erőszak az egy

⁶ 2004-ben az Országos Bűnmegelőzési Központ Országos Bűnmegelőzési Bizottsággá alakulásával létrejött a stratégia megvalósulásának koordinálására hivatott tárcaközi fórum, amely a társadalmi bűnmegelőzés feladataival érintett kormányzati és civil, központi és helyi szereplők szerepkörének nyújt képviselést.

⁷ Borbíró Andrea – Kerezi Klára (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve* I. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2009, 173. o.

háztartásban élő személyek, illetve hozzátartozók, a volt házastársak, élettársak, gyermekvédelmi intézményben nevelkedő kiskorúak között megvalósuló, vagy őket a felsorolt személyek cselekménye által érintő, az intézkedésben felsorolt bűncselekmények és szabálysértések. Sajátossága, hogy abban a közegeben fordul elő, amely méltóságot, egyenlőséget, anyagi biztonságot, pszichikai támaszt, emocionális kötődést kellene hogy jelentsen a család minden tagjának⁸.

Megjegyzendő, hogy Európában sem egységes a szabályozás e téren, a különböző jogrendek természetesen különböző – nyilván az adott társadalomra szabott – jogi modellekkel kísérleteznek. Franciaországban, Lengyelországban vagy Portugáliában például a nemzeti büntetőtörvény *sui generis* bűncselekményként szabályozza a családi erőszakot, a Benelux államokban, Írországban és Németországban részben a családi erőszakkal foglalkozó önálló törvényekkel, részben pedig különböző törvények koherenciájában kívánják a fellépést hatásosabbá, gyorsabbá tenni. A magyar modell is ez utóbbi megoldáson alapul.

Magyarországon a családon belüli erőszakot leggyakrabban megtestesítő személy elleni bűncselekmények aránya 2009-hez képest (23 914 bűncselekmény, azaz az összбүнözés 6,1 százaléka) emelkedett 2010-ben (27 897 bűncselekmény, azaz az összбүнözés 6,2 százaléka). Emellett a házasság, család az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények száma is növekedő tendenciát mutatott 2010-ben: 2009-hez képest 6582-ről 6798-ra emelkedett az e körben elkövetett bűncselekmények száma⁹.

Noha a tudományos gondolkodás időről időre felveti az önálló (akár külön Btk.-tényálláskénti, de legalább az értelmező rendelkezések között történő) szabályozás indokoltságát, az OKRI által e területen végzett kutatások tapasztalatai azonban nem támasztják alá az önálló büntetőjogi szabályozás szükségességét. A jelenlegi szabályozás ugyanis szankcionálja az összes e körbe tartozó magatartást, így egy önálló tényállás dogmatikai problémákat is előidézhetne.

A már említett országgyűlési határozat igényként említi még a családon belüli erőszak miatti büntetőeljárásokban a gyorsaság és soronkívüliség ga-

⁸ Kemény Gábor: A családon belüli erőszak jogi prevenciója és büntetése a magyar jogrendszerben. In: Korinek László – Kőhalmi László – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, Pécs, 2004, 85. o.

⁹ Tájékoztató a bűnözésről 2010. Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztály–Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztály, Budapest, 2011, 28–29. o.

**A családon belüli erőszakot megvalósító
bűncselekmények és szabálysértések¹⁰**

BŰNCSELEKMÉNYEK

1. Fizikai bántalmazás

- testi sértés
- emberölés
- öngyilkosságban közreműködés
- magzatelhajtás
- kényszerítés
- személyi szabadság megsértése
- kiskorú veszélyeztetése
- emberrablás
- emberkereskedelem
- *kiskorú veszélyeztetése*

2. Lelki bántalmazás

- zaklatás
- rágalmazás
- becsületsértés
- magántitok megsértése
- magántitok jogosulatlan megismerése
- levéltitok megsértése
- lelkiismereti és vallásszabadság megsértése
- *kiskorú veszélyeztetése*

3. Szexuális bántalmazás

- erőszakos közöszlítés
- szemérem elleni erőszak
- megrontás
- vérfertőzés
- tiltott pornográf felvétellel visszaélés
- szeméremszétség
- *kiskorú veszélyeztetése*

4. Pénzügyi zaklatás

- tartás elmulasztása
- zsarolás
- önbíráskodás

5. Elhanyagolás

- gondozás elmulasztása
- *kiskorú veszélyeztetése*

6. A megjelölt bűncselekményekkel összefüggő egyéb bűncselekmények

- magánlaksértés
- közúti veszélyeztetés
- családi állás megváltoztatása
- kiskorú elhelyezésének megváltoztatása
- közveszély okozás
- terrorcselekmény
- garázdaság
- rongálás
- visszaélés kábítószerral
- hamis tanúzásra felhívás
- hatósági eljárás akadályozása

SZABÁLYSÉRTÉSEK

- becsületsértés
- magánlaksértés
- gyermekkel koldulás
- veszélyes fenyegetés
- távollévő határozat szabályainak megsértése

¹⁰ A felsorolás nem taxatív, csupán a leggyakrabban előforduló alakzatok kiemelésére kerül sor.

rantálását, és erre a törvényi lehetőségek adtak is (például Be. 64/A § „soron kívüli eljárás”), ám figyelembe kell venni, hogy a klasszikusan témába vágó bűncselekmények (például kiskorú veszélyeztetése, az erőszakos közösilés, a szemérem elleni erőszak stb.) időigényes, szakértőkkel tűzdelt bizonyítást igényelnek, másrészt pedig e bűncselekmények esetében éppen a büntetési tétel és a bonyolult bizonyítás miatt szóba sem jöhetnek az eljárási törvény adta rendes gyorsítási lehetőségek (bíróság elé állítás, tárgyalás mellőzése). A büntetőeljárás során felvett bizonyítás szempontjából lényeges a tanúvédelem lehetősége is.

A büntetőeljárás törvény tulajdonképpen garantálja ezeket a lehetőségeket:

- zárt adatkezelés,
- zárt láncú távközlő hálózaton történő kihallgatás,
- személyi védelem,
- kiskorú nyomozási bíró által történő meghallgatása.

Az esetkörbe tartozó bűncselekmények tanúi azonban általában éppen a sértettek, vagy más potenciálisan sértett családtagok, és bizony átlátszónak tűnik a védelem akkor, amikor a tárgyalóteremben vagy a kihallgatóhelyiségben ugyan nem lesz ott a terhelt, de este a konyhában igen. Ezek a törvényi lehetőségek korlátozott esélyt adnak az úgynevezett másodlagos viktimizáció elkerülésére.

A családon belüli erőszak megelőzésének néhány büntetőjogi eszköze

A családon belüli erőszak kezelésének a jelenlegi hatályos magyar jogban nincsenek meg a megfelelő eszközei, habár voltak és vannak próbálkozások a probléma hatékony kezelésére, ezek a távoltartás¹¹ jogintézményében testesülnek meg. A távoltartás intézményének magyarországi előzményei közé tartozik a *45/2003. (IV. 16.) országgyűlési határozat*, amely a családon belüli

¹¹ A büntetőeljárás-beli távoltartás hiányosságai, tulajdonképpen egy joghézag megszüntetése céljából került sor a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény (a továbbiakban: Hktv.) megalkotására, amely 2009. október 1-jén lépett hatályba. A Hktv. szabályozása kétirányú, ugyanis az ideiglenes megelőző távoltartás elrendelése egy tisztán közigazgatási eljárás keretében – a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) alapján a Hktv. eltéréseinek figyelembevételével – zajlik a rendőrség hatáskörébe rendelve, megelőző távoltartás pedig a helyi bíróságok hatáskörébe rendelt nemperes eljárás, amely kérelemre vagy a rendőrség kezdeményezésére (hivatalból) indulhat meg.

li erőszak megelőzésére és hatékony kezelésére irányuló nemzeti stratégia kialakítását célozta meg. A *T/9837. számú törvényjavaslat* a családon belüli erőszak miatt alkalmazható távollattartásról szól, amely nem más, mint a Hktv. elődje, valamint a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény¹² – a büntetőeljárásbeli távollattartást megfogalmazó törvény – kiindulópontja.

A „büntetőjogi” távollattartás problematikája

A büntetőjog és a büntetőeljárás jog is tartalmaz szabályokat a családon belüli erőszak megfékezése és megbüntetése érdekében. A jelenleg hatályos büntető anyagi jogi szabályozás több mint húsz olyan törvényi tényállást tartalmaz, amely a családon belül elkövethető jogsértéseket foglalja magában. A kérdés fontosságát és aktualitását fokozza, hogy 2008. január 1-jén a büntető törvénykönyvbe belekerült a zaklatás¹³ tényállása, amely megvalósulása esetén maga után vonhatja a távollattartás elrendelését akkor is, ha nincs szó családon belüli erőszakról.

A büntetőeljárás-jogi értelemben vett távollattartásról¹⁴ – mint látható – nem született külön törvény, azt a Be.-t módosító 2006. évi LI. törvény emelte be a hatályos büntetőeljárás-jogi szabályok közé. Ennek lényege, hogy családon belüli erőszak elleni kényszerintézkedésként van meghatározva, amelynek alapja a lakhelyelhagyási tilalom. Az időtartama tíztől hatvan napig rendelkezhető el. A távollattartás elrendelésének azonban olyan szigorú törvényi feltételei vannak, amelyek nemhogy megkönnyítenék, inkább megnehezítik az azonnali „áldozatvédelmet”. A büntetőjogi értelemben vett távollattartásnak az a lényege, hogy korlátozva van a terhelt szabad mozgáshoz és a tartózkodási hely szabad megválasztásához való joga¹⁵. Ily módon a jogalkotó a lakhely-

12 Kaposyné Czene Magdolna: A távollattartás első két éve a bíróságok szemszögéből. In: Wirth Judit (szerk.): Rendszerbe zárva. Hogyan kezeli az igazságügyi rendszer a nők és gyerekek elleni férfieroszak jelenségét ma Magyarországon? NANE Egyesület–Patent Patriarchátust Ellenzők Társasága, Budapest, 2009, 109. o.

13 Btk. 176/A §

14 Be. 138/A–139. §

15 A távollattartás hatálya alatt álló terhelt köteles a távollattartó határozatban megállapított szabályok szerint „élni”, azaz köteles a meghatározott lakást elhagyni, és onnan a bíróság által meghatározott ideig távol maradni, köteles a meghatározott személytől, illetőleg e személy lakó- és munkahelyétől, az e személy által látogatott nevelési és nevelési-oktatási intézménytől, a vallásgyakorlása során rendszeres látogatott épülettől a bíróság által meghatározott ideig magát távol tartani.

elhagyási tilalom alapulvételével határozza meg ezt a kényszerintézkedést mint a családon belüli erőszak lehetséges megoldási eszközét.

A Be. szerinti távolltartás elrendelésének feltétele, hogy szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja áll fenn, de a terhelt előzetes letartóztatása nem szükséges, mégis tekintettel a bűncselekmény jellegére, a terheltnek a sértettel való viszonyára, valamint a terheltnek az eljárás előtt és az eljárás során tanúsított magatartására, megalapozottan feltehető, hogy a lakókörnyezetében hagyása esetén a sértett befolyásolásával vagy megfélemlítésével megnehezítené vagy veszélyeztetné a bizonyítást, illetve a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt véghezvinné, vagy a sértett sérelmére újabb szabadságvesztéssel büntetendő cselekményt követne el¹⁶. A törvény további feltételként határozza meg azt, hogy a távolltartás elrendelésének magánindítvány előterjesztése előtt nincs helye¹⁷. Vagyis minden esetben magánindítvány előterjesztésének kell megelőznie a távolltartás elrendelését¹⁸.

A magánindítvány ambivalens vonásai

Példaként vehetjük azt az esetet, amikor az erőszakos közöszlítés, a szemérem elleni erőszak és a megrontás enyhébben minősülő eseteiben a Btk. 209. §-a a büntethetőséget magánindítványhoz köti. E rendelkezés abból a felismerésből ered, hogy ezek a cselekmények gyakran családon belül jelentkeznek, így a sértett és a családi viszonyok kíméletéhez gyakran fontosabb érdek fűződik, mint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez. A sértett ezekben az esetekben maga teheti meg formai követelmények nélküli nyilatkozatát az elkövető ismertté válásától számított harminc napon belül. Cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes sértett esetén a törvényes képviselő vagy a gyámhatóság is jogosult erre.

Adott esetben ez a sértetti diszkréció pozitív is lehet, ha

- az erőszak egyedi volt, és a családtagok meg tudják oldani a problémát,
- ha a család szakértő segítséget kap a probléma megoldásához,
- így a – sokszor gyerekkorú – sértett adott esetben elkerülheti a másodlagos viktimizációt.

¹⁶ Be. 138/A § (2) bek.

¹⁷ Be. 138/A § (3) bek.

¹⁸ A távolltartást mindig a bíróság rendeli el az ügyész, a magánvádló, a pótmagánvádló, a sértett, a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes törvényes képviselőjének vagy a terhelttel közös háztartásban élő kiskorú személy törvényes képviselőjének az indítványára.

Sok esetben azonban (véleményem szerint általában) negatív szerepet tölt be a büntetőeljárás megindítása lehetőségének sértetti kézbe adása, mivel hozzájárul a cselekmény, illetve az elkövető rejtve maradásához azokban az esetekben, amikor a megfélemlített áldozat szégyelli magát, nem mer segítséget kérni sem a hatóságától, sem szakemberektől.

Zárógondolatok

A Be.-módosítás nem alkotott új büntetőjogi tényállást a családon belüli erőszakról. A törvényhez kapcsolódó indokolás kifejtette: „*A hatályos jogban kimerítően és pontosan szerepelnek azok a törvényi tényállások, amelyekbe valamennyi családon belül elkövethető jogsértés beilleszthető.*” A Be. keretében szabályozott – jelenleg is hatályban lévő – távoltartás tehát büntetőeljárás kényszerintézkedés (az előzetes letartóztatás alternatívája). Célja, hogy az eljárások elhúzódnása mellett is megfelelő és gyors védelmi eszközt nyújtson a sértett részére az eljárás jogerős befejezése előtt azzal, hogy elősegíti a bizonyítási eljárás sikerét.

A továbbiakban felvetődik a kérdés: mennyire hatékony ez a szabályozás, és mennyire alkalmas az említett országgyűlési határozatban foglalt célok elérésére? A válasz sajnos negatív. A Be.-ben megfogalmazott távoltartás elrendelésének folyamata meglehetősen körülményes, a bántalmazott azonnali védelemben részesítése szempontjából lassú, és nem érvényesül kiemelt szempontként a bántalmazott családtagok életének, testi épségének és biztonságának védelme, és mindezek együtthatásaként nem eredményes, vagyis nem alkalmas a családon belüli erőszak visszaszorítására. Ezért is volt sürgősen megvalósítandó jogalkotói feladat, hogy a családon belüli erőszak kezelésére megszülessen egy olyan jogszabály, amelynek a segítségével a bántalmazott azonnali jogvédelemhez juthat. Az elmúlt több mint két év tapasztalata azonban rávilágított arra, hogy a távoltartás ebben a formában nem igazi megoldás, mivel kizárólag olyan esetekben nyílik lehetőség az alkalmazására, ha büntetőeljárás van folyamatban. Ráadásul még ezekben az esetekben sem nyújt azonnali beavatkozást a segítséget kérőknek, hiszen a kérelem és a döntés meghozatala között akár hat hónap is eltelhet. Azokra az esetekre pedig, ahol nem indult büntetőeljárás, nem nyújt megoldást.